

10. Катренко А. М. Український національний рух XIX століття.: навч. посіб. / А. М. Катренко. – К., 1999. – Ч. II. 60–90-ті роки XIX ст. – С. 72–86.
11. Киевская однодневная перепись // Киевлянин. – 1875. – № 116. – С. 1–3.
12. Там же. – № 117. – С. 1–2.
13. Там же. – № 120. – С. 1–2.
14. Там же. – № 122. – С. 1–3.
15. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885) : у 2 т. / О. Ф. Кістяківський – К., 1994. – Т. 1: 1874–1879.
16. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX ст.) / А. Миллер. – СПб., 2000.
17. Міяковський В. Записка 1874 року про український рух / В. Мияковський // Архівна справа. – 1927. – Кн. 2–3. – С. 21–29.
18. Новая малорусская опера // Киевлянин. – 1874. – № 15. – С. 1.
19. Плачинда В. П. Павло Гнатович Житецький / В. П. Плачинда. – К., 1987. – С. 78–102.
20. Савченко Ф. Заборона українства 1876 року: До історії громадських рухів на Україні 1860–1870-х років / Ф. Савченко. – Х.; К., 1930.
21. Світленко С. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. (Особливості ідеології та діяльності) / С. Світленко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 9–27.
22. Труды Третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. – Т. 1. – К., 1878.
23. Україна крізь віки : в 15 т. – Т. 9 : Сарбей В. Г. Національне відродження України. – К., 1999.

Надійшла до редколегії 05.08.09.

УДК 94 (477)-8 (Подолінський) «19 ст.»

С. П. Маслюченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПОГЛЯДИ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО

Розглядаються інтернаціональні та національні погляди Сергія Подолінського, показується їх взаємодія та специфіка.

Ключові слова: націоналізм, нація, інтернаціоналізм, ідеологія.

Рассматриваются интернациональные и национальные взгляды Сергея Подолинского, показывается их взаимодействие и специфика.

Ключевые слова: национализм, нация, интернационализм, идеология.

Specific aspects and relations between international and national views of S. Podolyns'kyj are analysed

Key words: nation, nationalism, internationalism, ideology

Друга половина XIX ст. це час виходу процесу націотворення на новий етап. Етап перетворення романтичної традиції Костомарова, Куліша та Шевченка на новий якісний рівень – рівень політичного націотворення. Активними представниками цього напрямку стають Михайло Драгоманов та його послідовники. Одним із найактивніших діячів, що міркували іншими категоріями «України», як ідеологічного конструкту, був Сергій Подолинський.

В особі Сергія Подолинського переплелися ідеологічні переконання різного спрямування, на його погляди впливали відомі представники західноєвропейської інтелектуальної думки: Маркс, Енгельс, Лассаль, Гердер, Руссо, Оуен, Фур'є, Прудон, Сен-Сімон та інші, а також місцеві інтелектуали. Сергій Подолинський захоплювався всім, що стосувалося проблем людини та суспільства, мав численні особисті зустрічі із багатьма діячами під час своїх європейських подорожей. Погляди Сергія Подолинського зазнавали змін, на його прикладі можна прослідкувати процес зародження національної свідомості, включення себе у національний проект.

Перш ніж перейти до розкриття поглядів Сергія Подолинського, з'ясуємо питання теоретичного плану. Перш за все розглянемо понятійний апарат. Основний термін цього дослідження – це «нація». Автор праці звертає увагу, що вживатиме цей термін у системі розуміння модерної нації, як великої історичної спільноти людей, яка визнає свою окремішність, єдність свого походження, спільність батьківщини, має певну соціальну структуру і сформовану урбаністичну культуру, створила свою державу або прагне до її створення та характеризується певною ментальністю [1]. Модерна нація – категорія суб'єктивна, бо пов'язана з психологічними, символічними характеристиками, історичними, суспільно-політичними, правовими цінностями.

Інтернаціоналізм походить із марксистської ідеології і означає солідарність пролетаріату різних країн у боротьбі проти експлуататорів. Марксисти вживали цей термін антитезою націоналізму. Однак у даній праці автор звертатиметься до інтернаціоналізму, як сукупності доброзичливих, безкорисливих відносин між людьми, націями, народностями, зумовлюваних загальнолюдською, гуманістичною природою й почуттями справедливості й жалю.

Головними джерелами до визначення поглядів Сергія Подолинського найбільшою мірою виступають його листи до суспільно-політичних діячів народницького табору і його твори на політичну та наукову проблематику. У листах напряму вказуються окремі положення своїх найбільших переживань про національні проблеми. У творах проблема нації, національного визволення звучить у літературній та науковій формі. Однак попри різноманітність джерельного матеріалу слід указати на логічність та послідовність Сергія Подолинського в основних аспектах своєї ідеологічної позиції.

На прикладі Сергія Подолинського прослідкуємо процес нормального співіснування двох ідеологічних конструктів інтернаціоналізму та націоналізму. Корінням інтернаціональних поглядів виступають звичайно соціалістичні погляди, що домінували в ідеології діяча. Саме з починів марксизму можна виокремити лінію, що зумовила спочатку зацікавлення, вивчення, а згодом і розуміння спільності інтересів людства. Реалізація, точніше найкращий приклад своєї позиції викладено в наукових роботах вченого «Людська праця і єдність сили» та «Праця людини і її відношення до розподілу енергії» [7]. В цих працях можна простежити загальний, комплексний підхід до вирішення енергетичної проблеми на Землі, що можливий лише за умови взаємодії націй, їх співробітництву не у економічному плані (не плутати інтернаціоналізм та глобалізацію), а у сферах науки, культури та інше. Лише через спільну діяльність, на думку Сергія Подолинського можна вирішити найактуальніші питання: екологічне та енергетичне, питання розвитку людини, як біологічного виду [14].

У своїй громадсько-політичній роботі діяч, як представник соціалістичного напряму, широко аналізував проблеми робітників, зокрема західноєвропейських. Він звертав увагу на необхідність вироблення спільної позиції, але при цьому вважав, що мають враховуватися національні особливості. На прикладі англійського робітничого руху і його відносин з I Інтернаціоналом вказував на огріхи політики Маркса, що не бажав рахуватися з особливостями робітничого руху в окремих регіонах [6]. Його позиція вирізняється критикою капіталізму, об'єднання з урядами та панівними верствами, що не спроможні дати робітникам можливість захистити свої права, самореалізуватися. Можна говорити про те, що діяч виступав за налагодження відносин між державами, урядами, націями, але щоб

ція політика мала на меті не лише реалізацію економічних планів, не розвитку капіталізму, а ґрунтувалася на проблемах взаємодії народів, культур, менталітетів у першу чергу. Першорядними завданнями для людства бачить ліквідацію соціально-економічної, політичної та інших нерівностей серед людей і національностей. У цих поглядах Сергія Подолинського відчувається серйозний вплив російського народницького руху, до якого діяч був також причетний, особливо на початку своєї революційної «кар'єри». Громадсько-політичні праці Петра Лаврова та Михайла Бакуніна залишили помітне місце у світогляді українського діяча.

Однак тези російського народництва не стали для Сергія Подолинського основними на все життя. Космополітизм властивий ідеологам народництва, зокрема Петру Лаврову визначав соціальне життя першорядним, а національне тлумачить як таке, що «повинно зовсім зникнути перед важливими завданнями соціальної боротьби» [15]. А Михайло Драгоманов звертав увагу на різницю в ідеології, пов'язану з тим, що російська молодь відрізняється логічним космополітизмом і соціальною демократією [17]. Отже, попри типологічну схожість космополітизму народників з інтернаціоналізмом ці поняття різняться у своєму ставленні до інституту держави та до нації. Власне ці відмінності зумовили перехід Сергія Подолинського на сторону українського визвольного руху, що був за своєю природою націоналістичним, але не протистояв інтернаціоналізмові. Інтернаціоналізм Сергія Подолинського передбачав націоналізм, що наголошував на свободі, демократизмові, зневажанні досягнень за рахунок інших націй.

XIX ст. було часом тріумфу націоналістичної ідеології, періодом розповсюдженню національної ідеї, часом творення національних проєктів, міфів тощо. Діячі Східної Європи протягом XIX ст. не залишились поза цим процесом утвердження ідеї нації. Багато представників інтелектуальної еліти стали і провідниками ідеї нації, націоналізму в тогочасному суспільстві. Націоналізм відразу ставав у спротив імперській ідеології, імперському традиціоналізму і викликав відповідну реакцію.

Українські інтелектуали у другій половині XIX ст. не стояли осторонь європейської діяльності у національних проєктах і «включилась» у процес формування власного національного руху, відповідної символічної та організаційної складової [3]. У межах Австро-Угорської та Російської імперії з'являється попит на наці-

ональну ідеологію, що породив відповідь місцевої інтелектуальної еліти. Формується уявлення про українську націю, про її історію, сьогодення та пропозиції щодо можливого майбутнього, одним словом формується національний міф, формується українська модерна нація.

Становлення національного міфу проходило в умовах гострої конкуренції з іншими національними міфами, проектами, зокрема польським, російським, імперським. Сергій Подолинський міг зробити вибір «свого» націоналізму з кількох: імперського (російського традиційного, антидемократичного, офіційного), російського (модерного національного міфу), українського. І якщо офіційний націоналізм аж ніяк не сприйнявся, то вибирати між російським та українським модерними національними проектами Сергій Подолинський не зважався досить довгий час. Протягом деякого часу після закінчення Київського університету св. Володимира здавалося, що перехід Подолинського на позиції загальноросійського національного проекту діло вирішене. Праця в народницькому гуртку загальноросійського спрямування, що ніяк не звертав увагу на місцеві націоналізми, мала б підтвердити ідеологічні устремління Сергія Подолинського. Однак питання національної самоідентичності протягом 1871–1874 років залишалося відкритим. Це був довгий шлях ідейних пошуків, що завершилися переходом Сергія Подолинського до українського національного руху.

В уявленні Сергія Подолинського національність – зручне угруповання для економічного самоврядування тепер і, можливо, буде являти доти, поки існуватимуть різниці в мові та інші національні особливості [2]. Тобто, для ідеології Сергія Подолинського характерне уявлення про націю, як на об'єктивну реальність з якою треба рахуватись і без якої неможливо уявити сучасне йому суспільство.

Однак слід відразу зазначити, що уявлення Сергія Подолинського про націю йшли в контексті його соціальних та політичних ідей і не становили стрижневу основу його ідеологічної позиції. Не було ним розроблено і чіткого термінологічного забезпечення теми нації, національності, що ускладнює розуміння його ідеології. Найімовірніше, що Сергій Подолинський не бачив особливої різниці між термінами «нація», «етнос», «народність». В його численних працях можна зустріти всі ці терміни, однак усі вони вживаються в одному розумінні, отже в його уявленні ці поняття, якщо й не тотожні, то дуже споріднені.

Політичне спрямування діяльності Сергія Подолинського вимагало від нього чіткого розуміння і вживання термінологічного інструментарію, тому він вводить розуміння «нації», як спільноти, що має спільну культуру, історію та є найкращим поєднанням для економічного впорядкування. У цьому питанні він був послідовником позицій Михайла Драгоманова, який відіграв виключну роль у національній самоідентифікації Сергія Подолинського.

Українську націю Сергій Подолинський розглядав у відповідності до поширеної ідеї про «історичні» та «неісторичні» нації. Він розглядав національність у відриві від поняття держава, показував природність становлення нації через культурну спорідненість. Захищаючи свої погляди, Сергій Подолинський вживав тактику виключних лояльностей: «ми націоналісти-українофіли рівно настільки, як націоналісти – серби, англійці та інші і, звичайно, ніскільки не більше ніж націоналісти ви, великороси. Не забувайте, що ми інший народ і відмінність між нами і вами така ж, як між вами і поляками, сербами та ін.» [8].

Українську націю Сергій Подолинський бачив в її соціальному, етнічному вимірі, а не державному, тобто легітимізує її в контексті «мужицьких» націй: «українці – народ мужицький переважно. Немає народу на світі, де б був такий низький відсоток вищих станів і тому всякий український рух в початковій точці своїй не має ніякого смислу, якщо воно не чисто мужицьке» [9]. Тут його ідейні настанови повністю співпадали з поглядами його друга і товариша Михайла Драгоманова, який одним з перших перевів тему національності українців у площину «мужицьких» націй [4]. Відкидав український діяч козакофільство, тобто апеляцію до «голосу предків», а пропагував нові національні цінності, новий національний вимір. Він апелював проти національного гноблення, проти придушення однією нацією іншої, говорив про рівноправність та рівноцінність кожної нації: «я вважаю, що треба бути вузьким націоналістом, щоб не визнавати за кожною національністю права та необхідності літературної та культурної роботи» [10]. Характерним для Сергія Подолинського було соціалізування національного питання. Цей факт уже можна розглядати в контексті «взаємовідносин» націоналізму та інтернаціоналізму. Соціальна складова стала матеріалом для поєднання національних та інтернаціональних поглядів.

Політичним ідеалом для Сергія Подолинського виступала федерація вільних народів. Український діяч був не єдиним представни-

ком української інтелігенції, що обрала для себе ідеальну політичну модель у форму федерації. Федералістичні ідеї займали місце опозиції імперському режиму, централізаторській політиці уряду, консерватизму і монархізму. Федералістичні концепції, що були характерними для ідеології Сергія Подолинського, стали витвором інтелектуалів Східної Європи і прийшли з західноєвропейського соціалізму та із слов'янофільства. Ця концепція мала утвердити свободу для кожної національної спільноти і гарантувати право на вільне національне будівництво та захист від асиміляції. Федералізм давав надію на побудову суспільства в якому не буде соціальних проблем, в якому можна досягти суспільної справедливості та національної гармонії. Здійснення соціальної програми, за переконанням Сергія Подолинського, можливе лише з урахуванням національної специфіки [16].

Твори діяча на суспільно-політичну проблематику містять багатий матеріал до з'ясування окремих аспектів його національних поглядів. По-перше, більшість з них орієнтована на українського читача, на українську аудиторію, показують особливості життя українського населення. По-друге, твори написані українською мовою та адаптовані до українських реалій. Це говорить нам, що національна ідентичність Сергія Подолинського включала в себе мовну, культурну, територіальну ідентичність. У своїх листах діяч наголошував на необхідності розвитку української мови [11]. Цікавим моментом видається факт визначення поняття «українська інтелігенція». Її Сергій Подолинський розуміє, як людей, що працюють на національну справу [12]. Тобто, визначення національності тут у Сергія Подолинського позбувається етнічного компоненту і таке визначення вже притаманне модерному розумінню нації. Українська інтелігенція для Сергія Подолинського з'являється через самоусвідомлення її членів самих себе як українців. Ця позиція доводить, що Сергій Подолинський перебував не на етнічному, а на національному рівні свідомості. І його прагнення зводилося до появи якнайбільшої кількості таких же національно свідомих, бо тільки у такому випадку можна було розраховувати на реалізацію національного проекту.

Можна також простежити проблему взаємовідносин між національностями та розглянути питання вирішення конфліктів на етнічній чи національній площині. Сергій Подолинський подавав свої переконання з цього питання на прикладі «жидівського питання». Він був антисемітом у своїх поглядах. Свою антисемітську позицію діяч пов'язував з тим, що у євреїв відсутні патріотичні відчуття до землі,

на якій вони живуть [5]. Це можна зрозуміти з точки зору вивчення поглядів Сергія Подолинського, як нелюбов до тієї частини населення, що свідомо не обирає собі націоналізм із існуючих, а великою мірою спирається на давню традицію у своїх переконаннях та модифікує їх у модерну модель. Вирішення проблеми конфлікту націй Сергій Подолинський бачив (і показав це на прикладі євреїв) через асиміляцію, тобто набуття тієї національної свідомості, що є домінуючою у даному регіоні. Іншим варіантом пропонував виселення та колонізацію у вигляді самостійного народу. «Це, на мою думку, краще рішення. Ми, з одного боку, від них звільняємося, вони ж, з іншої сторони, можуть абсолютно вільно розвивати свою цивілізацію і вносити на загальне благо людства плоди свого сильного і оригінального розуму» [13]. Отже, вирішувати національні проблеми можливо, на думку Сергія Подолинського, лише двома способами: або входження у націю з прийняттям її культурної, ментальної традиції, або «конструювання» своєї нації.

Отже, вищезазначені факти доводять, що Сергій Подолинський мав чітку й логічну ідеологію. Важливими віхами ідеології діяча виявлено інтернаціоналізм та націоналізм. Виявлено, що ці поняття для Сергія Подолинського мали важливе значення. Він виступав з одного боку, як послідовник марксистської традиції, послідовник соціалістичної ідеології, що однією із своїх тез висував спільну боротьбу трудящегоо людю за свої права. Однак у поглядах українського діяча інтернаціональні погляди йдуть дещо далі, вони стосуються не лише спільної боротьби за свої права проти капіталістів, а стосуються перш за все проблем культурної, наукової, інтелектуальної взаємодії, співробітництва через повагу до традицій народів, до їх вибору та інше. На думку Подолинського, лише у тісній взаємодії людство може вирішити свої проблеми (вчений позначає головні з них: екологічну, енергетичну, автотрофну та інші). Однак, така його позиція не заважала існуванню й чіткої національної позиції. Сергій Подолинський був також яскравим представником перших національно свідомих українців. Вся його робота стосувалася життя України, її майбутнього, проблеми розвитку нації її ролі у розвитку українського суспільства.

Бібліографічні посилання

1. *Гринів О.* Українська націологія: ХІХ – початок ХХ століття. Історичні нарис / Олег Гринів. – Львів, 2005. – С. 32.

2. *Злупко С. М.* Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер / Степан Злупко. – Львів, 1990р. – С. 26.

3. *Круглашов А. М.* Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова / Анатолій Круглашов. – Чернівці, 2000. – С. 220–221.

4. Там само. – С. 230–232.

5. *Маслюченко С. П.* Сергій Подолинський: етнокультурні та духовно-релігійні погляди / Сергій Маслюченко // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події постаті: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д., 2005. – С. 174.

6. *Подолинський С. А.* Вибрані твори / Сергій Подолинський / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. – К., 2000. – С. 42.

7. *Подолинський С.* Людська праця і єдність сили / Сергій Подолинський // Сербин, Роман. Сергій Подолинський (1850–1891): Вибрані твори. – Монреаль, 1990. – С. 151–189, Подолинський Сергій. Праця людини і її відношення до розподілу енергії / Сергій Подолинський // Подолинський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. – К., 2000. – С. 203–282.

8. *Подолинський Сергій.* Листи та документи / Сергій Подолинський / Упоряд.: Р. Сербин, Т. Слюдикова, Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – К., 2002. – С. 226–227.

9. Там само. – С. 236.

10. Там само. – С. 246.

11. Там само. – С. 246–247.

12. Там само. – С. 247.

13. Там само. – С. 263.

14. *Подолинський Сергій.* Людська праця і єдність сили / Сергій Подолинський // Подолинський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. – К., 2000. – С. 309–310.

15. Революционное народничество 70-х годов XIX века: Сборник документов и материалов: В 2 т. / Ред. кол. С. Н. Валк, С. С. Волк, Б. С. Итенберг, Ш. М. Левин. – М., 1964. – Т. 1. – С. 25–28, 37.

16. *Рудько М. П.* С. А. Подолинський у революційно-народницькому русі 70-х рр. XIX ст. / Микола Рудько // Український історичний журнал. – 1966. – № 7. – С. 124.

17. *Світленко С. І.* Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття: Теоретичні проблеми джерелознавства та історії / Сергій Світленко. – Д., 1999. – С. 164.

Надійшло до редколегії 04.08.09.